

Erik Allardt: *The History of the Social Sciences in Finland 1828-1918. The History of Learning and Science in Finland 1828-1918, osa 17 b*. Ekenäs: Societas Scientiarum Fennica 1997. 145 s.

Arvostettuihin tieteenhistoriallisiin sarjoihin laadituista kirjoituksista tulee yllättävän usein kuivia kirjallisuuskatsauksia tai puhdasta (edellytyksetöntä) tieteenhistoriaa. Tämä voi johtua yhtä hyvin aiheiden ja teemojen jäämisestä omien rajojensa sisäpuolelle kuin kirjoittajan omien kysymysten ja kunnollisten motiivien puutteesta. Ryhtyessään kirjoittamaan tätä pitkään vireillä ollutta ja poikkeuksellisen laajaa aihepiiriä käsittelevää kirjaa Erik Allardt tuntuu sanovan, ettei tämännäköisiä "immanenssin" ongelmia ole ollut: "Työ on ollut kiehtova, ja minun on myönnettävä, että olen oppinut monia asioita, jotka olisi ollut hyödyllistä tuntea yliopistonopettajaurallani".

Työn "kiehtovuutta" on saattanut lisätä yhteiskuntatieteiden historiaan suuntautuvan kiinnostuksen ja tutkimuskompetenssin huomattava kasvaminen. Tässä ei ole mahdollista tarkemmin pohtia mistä tämä johtuu. Tosiasia kuitenkin on, että perinteinen oppihistoriallinen ote on saanut väistyä, ja yhteiskuntatieteen historiasta ja klassikoista kiinnostutaan yhä enemmän "aidoista syistä": niiden teoreettisen systematiikan kehittälylle tarjoaman elävän panoksen vuoksi. Samalla tieteenhistoriallista materiaalia on opittu käyttämään valikoiden ja omiin tarkoituksiin hyödyntäen, kehittelemään intensiivisiä lukutapoja ja metaforisia uudelleenmäärittelyjä. Lisäksi klassista ideahistoriaa on täydennetty sofistikoituilla termi- ja käsitehistorioilla sekä avainmetaforien, regulatiivisten periaatteiden, retoristen tarkoitusten ja semanttisten koodien tarkasteluilla. Niinpä tieteenhistoriallinen tutkimus ei rajoitu informaation tuottamiseen ja merkitysten kontrollointiin vaan – ainakin sosiologiassa, politiikan teoriassa ja filosofiassa – sillä on modernin yhteiskunnan "moderniteetin" (modernin muuntumisprosessin) käsitteellistämiseen liittyviä tehtäviä.

Tämä 1800-luvun yhteiskuntatieteen kartoitus on oikeastaan laaja essee, jonka materiaali on ryhmitelty kolmen suuren problematiikan ympärille: valtion ja kansakunnan (Snellman, Bolin, Nordström, Mechelin), elinolosuhteiden parantamisen (Yrjö-Koskinen, Gebhard, Waren, Gylling, Forsman) sekä tieteellisen modernisoitumisen ja kulttuurisen emansipaation (Neig-lick, Westermarck, Karsten, Landtman, Granqvist, Harva, Lagerborg). Tämä antaa teoksesta kuitenkin vielä hyvin yksipuolisen kuvan, sillä Allardt käsittelee laajasti kunkin teeman muotoutumisedellytyksiä, sisäistä dynamiikkaa, ristiriitoja ja vaikutuksia, sekä joissakin tapauksissa ulottaa tarkastelunsa aina toisen maailmansodan jälkeiseen "moderniin" yhteiskuntatieteeseen asti. Mukaan otettujen tutkijoiden ja tutkimusten valinnassa on käytetty kahta kriteeriä: toisaalta kykyä edistää käsitteellisen ja teoreettisen systematiikan muodostamista ja toisaalta analysoida oman ajan sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ongelmia. Teoreettinen kriteeri painottaa tulevaa kehitystä ja käsitteellisiä valmisteluja ja empiirinen kriteeri oman ajan yhteiskunnan ongelmien tuntemista ja ratkaisemista. Yhdessä ne mahdollistavat problematisoivan tutkimusasetelman ilman että tulee ainakaan kovin näkyvää tarvetta varmistella etukäteen lukkoonlyötyjä paradigmoja tai epistemologisia ohjelmia. Tehtävä ei ole helppo, sillä tarkastelun kohteena eivät ole vain omasta historiastaan poikkeuksellisen kiinnostuneet sosiaalitieteet (antropologia, sosiologia, sosiaalitutkimus, sosiaalipolitiikka) vaan myös taloustiede, valtio-oppi, filosofia, historia, tilastotiede, psykologia jne. Toisaalta ei ole olemassa sellaista tieteen historiallista kehitystä kristallisoivaa mallia, joka neuvoo mihin kartoitus tulisi suunnata ja miten se tulisi tehdä, vaan edellytykset on rakennettava itse.

Allardt ei tee laajoja vertailuja, ei poikkea sivuteemoihin eikä ulkomaisia vaikutteita koskeviin yleiskeskusteluihin. Hän ottaa esille vain edellä mainitun kolmen problematiikan avaamisen vaatimat vaikutusyhteydet, jotka liittyvät hegeliläisiin esikuvien valtion luonteen ja muodon tutkimuksessa, Saksan historiallisen taloustieteen vaikutuksiin "työväenkysymyksen" ja "maaseutukysymyksen" nimissä tehtyyn konkreettiseen sosiaalitutkimukseen, sekä moraalifilosofian ja evoluutiokeskustelun sisältä syntyneeseen sosiologiaan vaikuttaneet brittiläiset ja ranskalaiset esikuvat. Lisäksi hän painottaa vaikutteiden ja esikuvien epälainmukaista sisäistä dynamiikkaa. Ne eivät leviä tai laajenna verkkojaan mekaanisesti, vaan niiden käyttöönotto on kontekstisidonnainen prosessi, jolle on tunnusomaista "symbolisten premissien" ja "institutionaalisen järjestyksen" välinen ristiriita. Samantyyppisen ristiriidan on silloin tietysti sisällyttävä myös edellä mainittuihin "teoreettisiin" ja "empiirisiin" selektiokriteereihin. Premissien ja instituutioiden välisen asymmetrian kautta voidaan hahmottaa tieteelliselle modernisoitumisprosessille ja modernin muuntumisprosessille tunnusomaista poleemisuutta ja dynaamisuutta. Premissien ja instituutioiden välisessä dynamiikassa on loppujen lopuksi kyse samantapaisista asioista kuin mihin törmämme "ajattelun" ja "toiminnan", "teorian" ja "tutkimuksen", "keksimisen" ja "justifioinnin", "innovaatioiden" ja "tutkimuksen" sekä "projektien" ja "tulosten" välillä.

Jos ajatusten ja käsitysten tuottamisen prosessi on tärkeämpi kuin tulokset, ja jos ne myös auttavat oivaltamaan mistä tuloksissa (ratkaisuissa, instituutioissa jne.) on kysymys, kuten mm. Bruno Latour ja Jerome R. Ravetz ovat hiljattain väittäneet, esymmärtäviä tekijöitä on todella syytä korostaa. Siis kaikkea sellaista mitä sanomme premisseiksi, ihmettelemme, aikalaisdiagnoosiksi, tunnistamiseksi, keksimiseksi jne. Ne näyttävät olevan avainasemassa jopa ajan käytännöllisten ongelmien selville saamisen ja ratkaisemisen prosessin ymmärtämiseksi. Tällaisen "poleemisuuden" esille saaminen ehkä samalla lisää erottelukykyä ja sitä kautta parantaa dynaamisuutta koskevaa ymmärrystämme. Allardtin mainitsemasta symbolisten premissien ja institutionaalisen järjestyksen välisestä ristiriidasta voidaan ehkä vetää sellainen johtopäätös, että kiinnostavinta onkin itse niiden välinen jännite ja että tuo jännite ehkä on löydettävissä, jos tieteenhistorioitsijan tuntosarvet suunnataan asiantilojen (eikä tietämisen tilojen), löydösten (eikä fraasien), epistemologisten esteiden (eikä epistemologisten aktien), erottelukyisten käsitteiden (eikä kirjaimellistuneiden systematiikkojen), sekä problematisoinnin (eikä pelkän toteamisen) ihmetteilyyn.

Premissien ja instituutioiden välinen jännite tarkoittaa radikaalimman tulkinnan mukaan sitä, ettei mitään vakiintuneita käsitteitä ole olemassakaan vaan ne ovat luonnostaan kiistanalaisia. Niinpä tieteenhistoriassa ei ehkä olekaan tärkeää jäljittää käsitteiden vaan niiden perustelujen tai niitä kannattavien konstruktioiden muutoksia. Juuri tämä tekee tieteenhistorioitsijan työn kiehtovaksi, ja tämän on oltava valmis kohtaamaan sekä virkistäviä yllätyksiä että hämmentäviä epäselvyyksiä. Valmius ottaa tavalla tai toisella huomioon aikakauden luonteen vaikutukset (esim. uuden ajan, valtion, politiikan, yksilön, tuotantotyyppin tai yhteisöllisyyden pohdinta) sekä yhteiskunnallista kanssakäymistä koskevien käsitetyyppien luonne ja muodot (vrt. edistyksen kollektiivikäsitteet) antaa konstruoinnille sisällön. Tämän tapaisista edellytyksistä ovat näyttävästi keskustelleet Reinhart Koselleck (1700- ja 1800-lukujen käsitteellisiä ja sanastollisia katkoksia koskeva "satula-aikateesi") ja Ian Hacking (samaa ajanjaksoa koskeva "mahdollisuuksien kesyttämiseen" perustuva käsittehistoria). Suoralta kädeltä on vaikea sanoa mitä apua ne voisivat tarjota.

Allardt jäljittää sitä, kuinka "uudet tavat tarkastella yhteiskuntaa ja yhteiskunnallisia suhteita tunkeutuivat esiin ja työnsivät syrjään vanhoja kirkon ja sääty-yhteiskunnan luomia käsityksiä". Mitä nämä uudet tarkastelutavat tai käsitykset sitten ovat ja mikä loppujen lopuksi on tuon uutuuden "uutuus" (vrt. modernin yhteiskunnan "moderniteetti")? Tässä kirjassa yhteiskuntatieteen historiaan tartutaan erotietoisesti, eritoten korostaen liberalismiin ja valtiokeskeisen ajattelutavan eroja. Painopiste on enemmän ajattelussa ja käsityksissä (haasteissa) kuin akateemisissa tai yhteiskunnallisissa instituutioissa (varmuuksissa). Siten painopiste on myös enemmän polemiikissa kuin paradigmaissa. Kokonaan uudesta "pelinavauksesta" ei kuitenkaan ole kysymys, sillä ymmärtääkseni varsinaista uutta materiaalia ei ole tuotu esiin eikä todella yllättäviä tulkintoja ole esitetty. Oma lukunsa on nykysosiologian käsitteiden ulottaminen historialliseen aineistoon: niillä saadaan rohkeita avauksia, mutta niiden käänntöpuolena on tietty anakronistisuus.

Valtiota ja kansakuntaa koskevien uusien käsitysten esiinmurtautumisen tarkastelu kulkee tuttuja uomia. Tosin snellmanilaista ajattelua tulkitaan painottamalla sisäisyyden mekanismeja, yhteistä kulttuuria ja nationalismia sekä ennen kaikkea valtiota, joka ei ole vain auktoriteetin lähde vaan myös yhteiskunnan moraalinen keskus. Snellmanin antiliberalismin vastapainoksi tulevat liberalistiset korostukset. Thiodolf Reiniä luonnehditaan "erääksi ensimmäisistä jotka Suomessa puhuivat sosiaalipolitiikasta systemaattisena, tieteellisesti perusteltuna toimintana" ja Arvi Grotenfeltin käymiä keskusteluja sosiologiasuuntautuneiksi, mutta Wilhelm Bolin nostetaan uusien käsitysten edustajaksi. Tietysti Bolinin ajattelujärjestelmiä sekä tiedon empiiristä perusteltavuutta koskevat keskustelut tekevät hänet kiinnostavaksi ajattelijaksi perinteisiin historiantutkijoihin ja filosofiin verrattuna. Tältä pohjalta häntä voinee myös pitää "sosiologian ja politiikan tutkimuksen edeltäjänä", sekä alleviivata hänen perhettä koskevien keskustelujensa yhteyksiä Westermarckiin. Mutta että hän olisi "ensimmäinen joka Suomessa kehittäi sellaista jota voitaisiin sanoa tiedonsosiologiaksi" on selvä anakronismi varsinkin kun ei kerrota mistä tai mitä käsitetyyppejä edustavasta tiedonsosiologiasta tällainen historiallinen laajennus saa oikeutuksensa. Ajattelujärjestelmien suhteuttaminen todellisuuserustaan (factual reality) tuskin riittää perusteeksi, sillä tällöinhän skottilainen moraalifilosofiakin olisi tiedonsosiologista kehittelyä. Allardt painottaa myös Bolinin politiikan tutkimuksen alueella tekemiä erotteluja valtion funktioiden ja valtakamppailujen, hallitsijan ja kansan, valtion ja hallituksen jne välillä. Missä tarkassa mielessä Bolin silloin edustaa "sosiaaliliberalismia"? Eikö se, että yhteiskunnan keskeiset premissit ja instituutiot eriytyvät ja monimutkaistuvat, ja ettei yhteiskunnalla missään vahvassa mielessä enää ole keskusta tai huippua, voida myös tulkita "sosiaaliansiöittiseksi" visioksi.

Vastakohtaksi Allardt nostaa Yrjö-Koskisen, joka ei hänen mukaansa ansioitunut politiikan tutkimuksessa ja sosiologiassa vaan sosiaalipolitiikassa ja sosiaalisten elinolosuhteiden selvittämisessä. Allardt toteaa yllättävän tiukasti, että hänestä "ei tullut suomalaisen politiikan tutkimuksen edeltäjää tai perustajaa", että hänen kirjoitustyyliinsä oli "kuvaileva ja vailla poliittisten termien ja ideoiden käsitteellistä analyysia", että hän vastusti ("ekonomistiikaksi" ristikääntä) liberaalia taloustiedettä, ja että hän väitti "täysin vapaan kilpailun johtavan sosiaalisten ongelmien ja yhteiskunnallisten levottomuuksien lisääntymiseen". Yrjö-Koskisen on kuitenkin ymmärretty tehneen myös teräviä havaintoja. Mikä oli hänen johtopäätöstensäkin vikana? Aikaisempaa suorasukaisemmin Allardt tuo esille liberaalien ja konservatiivien välisiä eroja. Jälkimmäisiin kuuluvat Yrjö-Koskisen ohella Hannes Gebhard ja Axel Waren. Edelliseen leiriin taas kuuluvat Bolin, Nordström ja varsinkin Leo Mechelin, jolle valtio on "reaalimaailman organisaatio" alueineen, väestöineen, kansallisuuksineen, järjestyksineen ja lainsäädäntöineen eikä moraalisen idean tai kansallishengen ilmentymä. Mechelin mainitsee tunnusmerkkejä, jotka Allardtin mukaan olisi hyvin voitu "esittää 1990-luvulla". Kaiken kaikkiaan Allardt siis pyrkii osoittamaan politiikan tutkimuksen vapautumisen sekä juridiikasta että valtioromantiikasta. Samalla hän hyvin selvin sanankääntein erottaa syntymässä olevan politiikan tutkimuksen sosiaalipolitiikasta, jossa lupaavasta nimestä huolimatta ei olekaan kyse politiikasta. Onko edes sosiaalisesta?

Työväenkysymyksestä ja elinolojen tutkimuksesta tulee Allardtin kriteerein tarkasteltuna paikallaan polkevaa ajattelua. Niiden piirissä ei esiinny sellaista käsitteellistä ajattelua, todellisuuden perusteiden tarkastelua tai nykyaikaiselle maailmalle tunnusomaisen kiistanalaisuuden tai monimutkaisuuden kohtaamista, että tämän alueen tutkijat olisivat varsinaisesti vieneet suomalaista yhteiskuntatiedettä kohti tulevaisuutta muussa kuin ehkä "systemaattisten hallinnollisten käytäntöjen" kehittämisen mielessä. Allardtin toisaalla kirjassa tekemä erottelu teollistumisen ja modernisaation seurauksia pohtineiden sosiaalishistorioitsijoiden edustaman "refleksiivisyyden" ja kansatieteen spesialistien sitä vain "hyvin vähäisessä määrin" edustaman näkemyksen välillä olisi sopinut juuri tähän. Hyvin vähäisessä määrin refleksiivisyyttä ei kuitenkaan ollut vain sosiaalipolitiikassa vaan myös pahasti eurooppalaisesta kehityksestä jälkeensä jääneessä taloustieteessä. Edellä tiedonsosiologian kohdalla nostetun kysymyksen voisi tässä toistaa: miten yhteiskunta avaa refleksiivisiä mahdollisuuksia ja miten tutkijat ottavat niitä käyttöön?

Saksalaisella historiallisella taloustieteellä oli lamaannuttava vaikutus varsinkin taloustieteeseen, jossa rationaalisten valintojen käsite ja klassinen tasapainoteoria omaksuttiin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Sen

vaikutuksesta Suomeen kuitenkin myös kehittyi huomattavan laaja sosiaalipoliittinen keskustelu ja tutkimustraditio. Oliko vaikutus yhtä tuhoisa? Allardtin vastaus on, että ei ollut, vaan historiallisesta taloustieteestä ja katederisocialismista vaikutteensa saanut tutkimus vei eteenpäin suomalaista sosiaalitutkimusta. Termeillä voisi leikkiä, ja sanoa, että vei eteenpäin muttei refleksiiviseen suuntaan. Eteenpäinmenolla on siis erityisluonne. Kyse on soveltavasta tai deskriptiivisestä sosiaalitutkimuksesta, mitä Matti Alestalon keksimällä termillä on alettu nimittää konkreettiseksi sosiaalitutkimukseksi ja jolle Allardt antaa muodon “the Finnish school of concrete social research”. Termeihin sisältyvä poleeminen arvostelu ei suuntaudu konkretistien teoreettisen ymmärryksen puutteeseen sinänsä. Konkreettista sosiaalitutkimusta arvostellaan sen edustamien yhteiskunnallisten ja yhteiskuntapoliittisten näkemysten yksipuolisuudesta, provinsiaalisuudesta, siis siitä, ettei ilmiötä eritellä muiden yhteiskunnallisten ja poliittisten ilmiöiden taustaa vasten ja siitä, ettei näin ollen myöskään pyritä systemaattisesti arvioimaan niiden yhteiskunnallisia seurauksia. Siinä uskotaan itsepäisesti maareformien, pientilojen ja alakunnateiden työn siunauksellisuuteen (erityisesti Hannes Gebhard kollegoineen). Näin määritellystä yhteiskunnallisesta todellisuudesta tuli Allardtin mukaan vuosisadan vaihteessa myöhempien sosiaalitieteilijöiden ja historiantutkijoiden ajattelua ja toimintaa kahlehtinut “pakkoparadigma” (forceful paradigm). Konkretismi tulkitaan paikalleenpysähtyneisyydeksi. Sillä ei ollut jatkuvuutta. Se siirtyi itsenäistymisvaiheen jälkeen valtion sisään.

Jaakko Forsman on se tutkija, jonka Allardt nostaa ensimmäiseksi suomalaiseksi politiikan sosiologiksi, ja joka Allardtin mukaan esitti realistisen analyysin agraarisesta elämänmuodosta ja Johan Wilhelm Rosenborgin keskeiseksi maareformipolitiikan kriitikoksi. Tässä yhteydessä Allardt ottaa myös kantaa sosiaalipoliittiseen ajatteluun ja suomalaisen sosiaalipolitiikan perustelujen muotoutumiseen. Hän korostaa Eino Kuusen merkitystä siksi, että tämä pystyi suhteuttamaan tuloksensa ja havaintonsa. Ei kuitenkaan faktuaaliseen todellisuuteen, vaan ei-käsitteellistä todellisuuden hallintaa edustamaan nousseeseen “konkreettiseen sosiaalipolitiikkaan”. Sosiaalipoliittinen ajattelun ja tutkimuksen kehitys alkoi Kansataloustieteellisen yhdistyksen perustamisesta 1884 ja jatkui läpi 1900-luvun. Tässä yhteydessä Allardt viittaa Jahnssoniin (1910), Ehrnroothiin (1912), Niemiseen (1995) ja Riihiseen (1992). Allardt ei siis näytä pitävän Heikki Warista huomionarvoisena sosiaalipoliittisen ajattelun ja tutkimuksen kehittäjänä. Tosin Allardt ei lainkaan perustele Wariksen poisjääntiä Niemisen ja Riihisen rinnalta. Jos jokin erityinen uutuus Allardtin kirjasta pitäisi nostaa, se on ehkä tämä. Ainoa kohta jossa Waris on (yhdessä Åströmin kanssa) mainittu, on kohta jossa keskustellaan Helsingin kaupungin historiasta. Kaiken kaikkiaan Allardtin mukaan kiinnostavia teoreettisia ajatuksia esittivät Waren, Gylling, Forsman ja Kilpi, mutta niillä ei kuitenkaan ollut kestävä teoreettista merkitystä. Lakoninen lopputoteamus on, että konkreettisen sosiaalitutkimuksen koulukunnan edustajat “pyrkivät parantamaan suomalaista yhteiskuntaa” ja että “heidän kansallinen vaikutuksensa on edelleen nähtävissä 1900-luvun lopulla”.

Sosiologian varhaisvaiheet kuvataan tieteellisen modernisaation ja kulttuurisen emansipaation nimissä. Tyydyn tässä vain joihinkin huomautuksiin. Kyse on ennen muuta naturalistisesta ajattelusta, joka laajentaa tutkimuskohdetta, suuntautuu yhteiskunnan kehityksen tarkasteluun ja ottaa tarkastelun kohteeksi myös itsensä ja diskurssinsa. Refleksiivisyys kohdentuu ennen muuta tunnettuihin modernisoitumisteemoihin: uskontoon, uskonnosta vapaaseen moraaliin, eurooppalaisten vaikutteiden omaksumiseen (saksalaisesta metafysiikasta vapautumiseen), suomalaisen yhteiskunnan kulttuuriseen vapauttamiseen. Mutta, kuten Allardt huomauttaa, nämä työt eivät juurikaan ole kiinnostaneet enää 1900-luvun jälkipuoliskon sosiologeja, koska niistä puuttui sosiaalisten järjestelmien, organisaatioiden ja kulttuuristen muodonmuutosten tarkastelu. Westermarck oli kulttuurisen modernisaation ja kulttuuriliberalismin keulakuva, mutta kuten tunnettua westermarckilainen traditio vei tätä eteenpäin monilla eri aloilla. Usein alkuperän tutkimista pidettiin tärkeämpänä kuin instituutioiden tai rakenteellisen kehityksen tutkimista. Siinä taas yksi esimerkki suorastaan yleispäteväksi osoittautuvalle teesille symbolisten premissien ja institutionaalisen järjestyksen välisestä jännitteestä tai ristiriidasta.

1800-luvun yhteiskuntatieteen kokonaisuuden voi ehkä pelkistää neljällä tavalla: morfologisesti, disiplinaarisesti, institutionaalisesti ja poleemisesti. Muotoina ehkä olivat politiikka, reformit ja evoluutio, oppeina politologia, sosiaalipolitiikka ja sosiologia, instituutioina valtio, traditiot ja kulttuuri, ja jännitteinä liberalismi, kollektivismi ja reflektivismi. Tulevaisuus näyttää mihin arvioon päädytään ja miten taloustiede, filosofia ja historiantutkimus ovat liikutelleet symbolisia premissejä ja institutionaalisia järjestelyjä yhteiskuntatieteessä.

RISTO ERÄSAARI